

УДК 336.71

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

ЖЕЖЕРУН Юлія Володимирівна

к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
Julia_Dm@ukr.net

Анотація. У статті досліджено сутність малого та середнього підприємництва. Проведено аналіз основних показників діяльності малих, середніх та великих підприємств. Виявлено особливості та проблеми банківського кредитування малого і середнього підприємництва. Надано рекомендації щодо вирішення зазначених проблем з урахуванням міжнародного досвіду.

Аннотация. В статье исследована сущность малого и среднего предпринимательства. Проведен анализ основных показателей деятельности малых, средних и крупных предприятий. Выявлены особенности и проблемы банковского кредитования малого и среднего предпринимательства. Даны рекомендации по решению указанных проблем с учетом международного опыта.

Ключові слова: мале і середнє підприємництво, банківське кредитування, фінансова підтримка, центральний банк, міжнародний досвід.

Ключевые слова: малое и среднее предпринимательство, банковское кредитование, финансовая поддержка, центральный банк, международный опыт.

Постановка проблеми. Найбільш поширеними та доступними організаційними формами ведення господарської діяльності в міжнародній практиці є мале і середнє підприємництво (далі – МСП). Розвиток МСП зумовлює прогрес сучасного суспільства та є ознакою економіки ринкового типу, а також сприяє динамізму економічної системи, підвищенню зайнятості, доходів населення і розвитку внутрішнього ринку. Обмеженість власних ресурсів спонукають такі підприємства до пошуку джерел фінансування.

Досвід економічно розвинених країн свідчить про необхідність створення ефективних механізмів фінансування МСП, що матиме мультиплікаційний ефект на економічне зростання. Тож особливої актуальності набуває дослідження проблем банківського кредитування МСП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на значимість, проблеми банківського кредитування МСП постійно перебувають у полі зору вітчизняних та зарубіжних науковців. Істотний внесок у розроблення теоретичних і практичних аспектів окреслених питань внесли: О. Вовчак, А. Мороз, С. Реверчук, С. Савлук, Н. Шелудько, Й. Шумпетер та інші. Погляди вчених-економістів зводяться здебільшого до

опрацювання вітчизняного досвіду розвитку та фінансування МСП, при цьому міжнародний досвід залишається не достатньо дослідженим.

Метою статті є дослідження міжнародного досвіду вирішення проблем банківського кредитування МСП, а також розробка рекомендацій щодо його імплементації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вперше в історії економічної думки суть підприємництва як господарської діяльності, спрямованої на одержання доходу, розглянув англійський економіст і банкір Річард Кантильйон (1680-1734), який став першим теоретиком управління підприємством та дійшов висновку, що саме ця категорія людей є «головним рушієм економіки». Вслід за ним власні теорії підприємництва як носія технічного прогресу розробили французький учений-економіст Жан-Батист Сей (1767-1832) та австрійський теоретик Йозеф Шумпетер (1883-1950) [1].

В економічній літературі є велика кількість різних за змістом визначень поняття «підприємництво». Дуже часто поняття «підприємництво» ототожнюють з поняттям «бізнес».

Американські вчені К. Макконнелл і С. Брю розглядають підприємництво як особливий вид діяльності, в основі якої лежать такі умови і ви-

моги:

- підприємець ініціює з'єднання ресурсів землі, капіталу і праці в єдиний процес виробництва товару (послуги). Виконуючи роль свічки запалювання і катализатора, підприємець одночасно є рушійною силою виробництва і посередником, що зводить разом інші ресурси;

- підприємець бере на себе важке завдання прийняття основних рішень у процесі виробництва товарів (послуг), які й визначають курс діяльності підприємства;

- підприємець – це новатор, особа, яка прагне вводити в побут на комерційній основі нові продукти, нові виробничі технології або навіть нові форми організації підприємства;

- підприємець – це людина, що йде на ризик. Він ризикує не тільки своїм часом, працею, діловою репутацією, але й вкладеними коштами [2].

У вітчизняному законодавстві наведено наступне визначення: «підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних ре-

зультатів та одержання прибутку» (ст. 42 Господарського кодексу України [3]).

В більшості країн світу визначальним критерієм віднесення підприємства до суб'єктів МСП є чисельність працівників за звітний період. Так, міжнародна Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСД), членами якої є 34 найбільш економічно розвинених держав, до найменших відносить підприємства з кількістю працівників до 19 осіб, до малих – до 99 осіб, до середніх – до 499 осіб, до великих – більше 500 осіб [4].

В Україні, згідно з ч. 3 ст. 55 Господарського кодексу України [3], суб'єкти господарювання можуть належати до суб'єктів малого, середнього або великого підприємництва залежно від середньорічної чисельності працюючих, організаційно-правової форми та доходів за рік від будь-якої діяльності (рис. 1). При цьому суб'єкти МСП залежно від організаційно-правової форми господарювання можуть бути як фізичними особами-підприємцями, так і юридичними особами, а суб'єкти великого підприємництва лише юридичними особами.

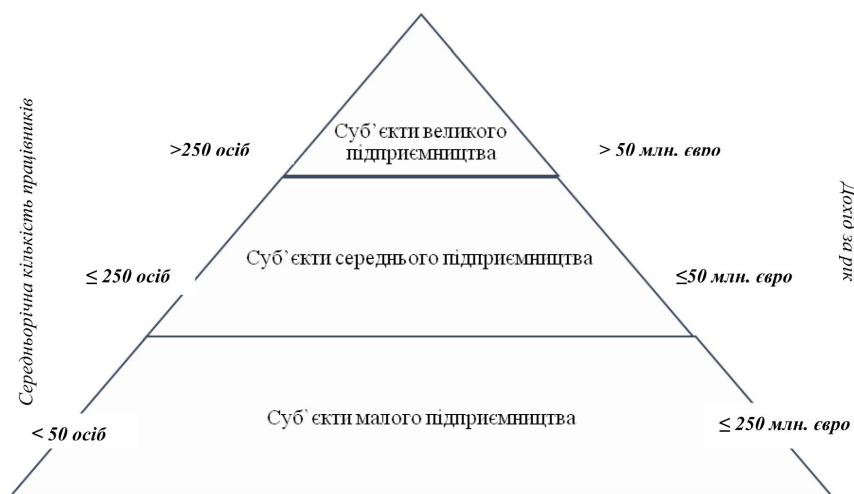

Рис. 1. Види суб'єктів господарювання залежно від середньорічної кількості працівників та доходів за рік

Джерело: складено автором за даними [3]

МСП є потужною соціально-економічною силою, що забезпечує робочими місцями близько 80% населення та реалізацію більше 60% продукції. За даними Державної служби статистики станом на 01.01.2016 р. в Україні налічувалось 1974 тис. суб'єктів господарювання, серед яких: 1973,9 тис. МСП або 99,98% від загальної кіль-

кості (в т.ч. 1631 тис. фізичні особи-підприємці, 328 тис. малі та 15 тис. середні підприємства) та 423 великих підприємств (рис. 2). При цьому серед малих підприємств 73,9% прибуткові, серед середніх підприємств – 71,1%, серед великих підприємств – 55,7%.

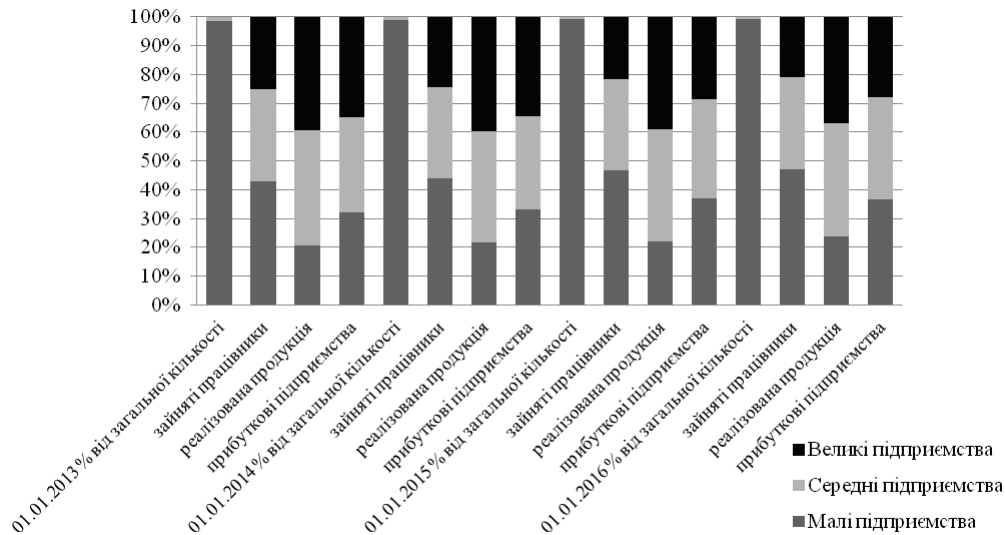

Рис. 2. Частка основних показників розвитку великих, середніх та малих підприємств за 01.01.2013-01.01.2016 рр.

Джерело: складено за даними [5]

МСП в країнах ЄС становлять 99,8 % усіх підприємств та забезпечують 66,9% або 65 млн. осіб робочими місцями, отримують 55,5% сукупного доходу всіх суб'єктів господарювання (табл. 1). Наприклад, в німецьких МСП працює 68,3% всіх

зайнятих, які підпадають під соціальне страхування. МСП в країнах-членах ЄС становлять основу валового виробництва (від 40 % до 70% ВВП) [4].

Таблиця 1

Показники діяльності підприємств в ЄС та в Україні

Вид підприємства	Кількість підприємств, %				Зайняті працівники,%				Обсяг доходу, %			
	ЄС	Німеччина	Польща	Україна	ЄС	Німеччина	Польща	Україна	ЄС	Німеччина	Польща	Україна
Великі підприємства	0,2	0,5	0,2	0,02	33,1	37,3	32,2	20,9	44,5	52,8	44,2	37,0
МСП, в т.ч.:	99,8	99,5	99,8	99,98	66,9	62,7	67,8	79,1	55,5	47,2	55,8	63,0
Мікро-підприємства	92,7	82,5	95,2	96,78	29,2	19,2	35,8	35,2	н/д	11,1	20,2	12,0
Малі підприємства	6,1	14,6	3,7	2,4	20,4	23,1	13,9	11,7	н/д	15,4	15,2	11,8
Середні підприємства	1,0	2,5	1,0	0,8	17,3	20,5	18,2	32,2	н/д	20,6	20,3	39,3

Джерело: складено за даними [4, 5]

У міжнародній практиці немає єдиного механізму сприяння розвитку МСП. В кожній країні є власні підходи до підтримки діяльності МСП, які залежать від таких чинників, як наявні ресурси, частка МСП у господарській діяльності, види діяльності тощо. Наприклад, в США, Німеччині, Японії, Франції розроблено законодавчу базу, яка визначає правові основи функціонування МСП та спеціальні схеми їх фінансової підтримки.

Світовий досвід показує, що МСП фінансуються переважно невеликими банківськими установами: земельними банками й ощадними касами, банками взаємного кредитування та кооперативними банками. Такі банки задовольняють потреби клієнтів у найрізноманітніших фінансових послугах, пропонуючи не тільки кредити й інвестиції, а й фінансовий консалтинг (консультації з фінансового менеджменту, маркетингу, бухгалтерського обліку) та методичне забезпечення МСП [6].

Фінансова підтримка діяльності МСП в Україні може здійснюватись за рахунок самофінансування (власних коштів), кредитів (в т.ч. мікрокредитів) й інших зовнішніх позик та бюджетних коштів. В 2016 р. основним джерелом фінансування залишалися власні кошти – 65%, банківські кредити – 25 %, бюджетні кошти – 10%. У той час як в економічно розвинених країнах частка банківських кредитів становить не менше 60% від загального обсягу фінансування МСП.

В Україні за формування та реалізацію політики у сфері підприємництва відповідає Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (департамент розвитку підприємництва та регуляторної політики). Згідно з Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [7] передбачено часткову компенсацію відсоткових ставок по кредитах МСП для започаткування власної справи. Проте, документ носить виключно декларативний характер. Фінансово-кредитна підтримка МСП державою є досить незначною і закритою бюрократичними перепонами.

Залучення банківського кредиту є класичною технологією запозичення необхідних фінансових ресурсів. Банківські кредити спрямовуються переважно на придбання основних засобів і поповнення обігових коштів, збільшення виробничих запасів тощо.

Станом на 01.01.2014 р. сума кредитів, наданих банками України суб'єктам господарювання, склала 698 млрд. грн. (87 млрд. дол. США). Станом на 01.01.2016 р. обсяг кредитів зріс до

819 млрд. грн. або зменшився в доларовому еквіваленті до 37 229 млн. дол. США в результаті девальвації гривні [5]. При цьому питома вага кредитів МСП в кредитному портфелі банків упродовж 01.01.2013 – 01.01.2016 рр. становить менше 20%.

Кредитування МСП в Україні здійснюють близько 24 банків, серед яких: ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «Мегабанк», ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «Кредобанк», ПАТ «Піреус Банк МКБ», ПАТ «ВіЕс Банк» та інші.

Низька зацікавленість банків у кредитуванні МСП обумовлена труднощами у виявленні позичальників, які працюють у тіні і ведуть подвійну бухгалтерію, а також відсутністю заставного майна за такими позиками. Це передбачає високі ризики та необхідність формування значних обсягів резервів під такі кредити. В результаті чого знижується прибутковість банківської діяльності.

Частка кредитів в іноземній валюті в кредитному портфелі залишається високою (55,8% на 01.01.2016 р.), що свідчить про високий рівень доларизації економіки. Частка недіючих кредитів зросла на 9 % або на 119,4 млрд. грн. за рік (до 28% або 370 млрд. грн. станом на 01.01.2016 р. в сукупних валових кредитах) в результаті високої проблемності кредитних портфелів в іноземній валюті та стрімкої девальвації національної валюти [8].

Починаючи з 2013 р. в результаті підвищення ризиків кредитування і нестабільності ринкової ситуації значно зросла вартість кредитних ресурсів для суб'єктів господарювання і на сьогодні складає 16–22% річних. Ставки кредитування для МСП значно вищі, ніж для великих підприємств, що ускладнює їх доступ до фінансових ресурсів.

Структура банківських кредитів, наданих МСП, свідчить про переважно короткий строк кредитування та спрямування коштів в промисловість (42%), оптову та роздрібну торгівлю (майже 35 %), тобто види діяльності з коротким операційним циклом. Короткий строк кредитування обумовлений: недостатністю довгострокових ресурсів у вітчизняних банків, обмеженим доступом до запозичень на міжнародних ринках, збільшенням резервів в результаті високої проблемності кредитних портфелів, погіршенням платоспроможності позичальників внаслідок рецесії в економіці.

Таким чином, серед проблем банківського кредитування МСП слід виділити наступні:

- високі ризики кредитування;

- недостатність та висока вартість кредитних ресурсів;
- відсутність у МСП ліквідного забезпечення;
- короткий строк кредитування;
- невисока рентабельність кредитування для банків;
- недосконалість нормативно-правової бази;
- труднощі об'єктивної оцінки реальної кредитоспроможності МСП;
- зниження мотивації частини банків до кредитування внаслідок розміщення ними коштів на депозитних сертифікатах НБУ;
- зниження доходів і кредитоспроможності МСП;
- брак довгострокових коштів у банків.

Враховуючи міжнародний досвід можна запропонувати наступні рекомендації щодо вирішення проблем банківського кредитування МСП, які можуть бути імплементовані в Україні:

- створення спеціалізованого бюро кредитних історій для корпоративних клієнтів, що дозволить поліпшити доступ до банківських кредитів для МСП;
- вдосконалення нормативно-правового забезпечення кредитування МСП, зокрема, прийняття Закону України «Про мікрокредитування»;
- інтеграція досвіду центральних банків розвинених країн щодо стимулювання банківського кредитування МСП (табл. 2);

- створення схеми гарантування кредитів МСП з метою покращення доступу до фінансування. Наприклад, в Польщі Національний фонд кредитних гарантій є посередником між банками та МСП як гарант у кредитних відносинах між ними. Максимальна сума такої гарантії становить до 1 млн. євро, вартість – перший рік безкоштовно, другий – 0,5%. Подібні установи є також у Кореї, США, Канаді, Іспанії, Таїланді, Великобританії та ін.;

- субсидування відсоткової ставки (Туреччина, Угорщина, Великобританія та ін.), що передбачає відшкодування власних витрат підприємців по виплаті відсотків за залученими кредитами;

- виділення центральним банком ресурсів для забезпечення кредитування МСП банкам, що мають програми мікрокредитування (Великобританія, Російська Федерація);

- забезпечення співпраці банків та міжнародних фінансових організацій (ЄБРР, Світового банку, Німецько-українського фонду та ін.) в межах фінансування МСП;

- державне стимулювання банків до розширення мікро- та інших видів кредитування;

- розвиток фінансового лізингу для МСБ, який дозволить отримувати матеріальні ресурси для започаткування власної справа без застави.

Таблиця 2

Програми центральних банків щодо стимулювання банківського кредитування МСП

Центральний банк країни	Назва програми
ФРС США	Програма кількісного пом'якшення (QE) Програма стимулювання кредитування МСП (Purchase of MBS Program)
Банк Англії	Програма пільгового рефінансування банків, які кредитують реальний сектор, зокрема МСП (Funding for Lending Scheme with «incentives for lending skewed towards SMEs»)
Народний банк Китаю	Цільове скорочення обов'язкового резервування щодо операцій кредитування агропромислового комплексу та МСП (Targeted reserve requirement reductions for lending to agriculture and small business)
Банк Кореї	Пакет стимулювання розвитку МСП (Stimulus package: finance for SMEs)

Джерело: складено автором

Таким чином, передумовою успішного функціонування МСП є створення умов для забезпечення їх ефективної державної підтримки, зокрема ресурсного та інформаційного забезпечення. МСП стикаються з проблемою доступу до

фінансових ресурсів. Основним джерелом фінансування діяльності є власні прибутки та інвестиції засновників. Частка банківських кредитів у фінансових ресурсах МСП становить лише 20% проти 60% у розвинених країнах. Така ситуація

зумовлена низкою проблем, серед яких: короткий строк кредитування, висока вартість кредиту, відсутність забезпечення, зниження кредитоспроможності МСП. Вирішальною в цьому питанні є роль держави, яка має проводити активну політику щодо сприяння розвитку та забезпечення доступу МСП до кредитних ресурсів.

Консолідація зусиль вітчизняних банків та держави в особі НБУ, Міністерства фінансів дозволить прискорити розвиток як банківського сектору, так і МСП до показників розвинутих країн, матиме мультиплікативний ефект на розвиток економіки.

Список використаних джерел:

1. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

2. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер.с англ. 14-го изд. / К.Р Макконнелл, Л.Брю. – М. : ИНФА-М, 2005. – 459 с.

3. Господарський кодекс України: Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>.

4. Офіційний сайт Євростат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

5. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

6. Стратегія розвитку малих і середніх банків у контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів // Вісник НБУ. – 2005. – № 1. – С. 50–51.

7. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua>.